

PERES IMRE

Varga Zsigmond József (1918–1997)

Életútja

Varga Zsigmond József Debrecenben született 1918. július 26-án. Elemi iskoláit a debreceni tanítóképző gyakorló iskolájában végezte, középiskolai tanulmányait a Református Gimnáziumban. Érettségét 1936-ban szerzett, kitűnő eredménnyel. A Debreceni Tudományegyetemen 1940-ben latin–német szakból szerzett tanári oklevelet, 1942-ben pedig görög szakból. Az egyetem elvégzése után először a Kollégium tanítóképző intézetében tanított német nyelvet, illetve ma-

gyar nyelvet és irodalmat. 1943-ban rendes tanára lett a Református Gimnáziumnak. Miközben tanította szaktárgyait, beiratkozott az ELTE matematika szakára, s így a gimnáziumban a matematika oktatása is feladatává lett. A gimnáziumi munkakör tizenkét évig tartott, amiben nemcsak általános tanári teendőket kellett ellátnia, hanem az utolsó öt évben igazgató-helyettesi feladatokat is, sőt egy évben az igazgatói tiszttet is megbízott igazgatóként. Mindez előrevetítette azt a tanításhoz és az egyházi iskolaügyhöz megmutatkozó ragaszkodást és szakmai felkészültséget, ami munkájában és szolgálatában megnyilvánult. Tanári munkája mellett doktori dolgozatot készített a latin–görög indoeurópai szakcsoportból, amit a Debreceni Tudományegyetem Bölcsészeti Karán nyújtott be, és *summa cum laude* fokozattal védett meg. A „profán” tudományok nem elégítették ki a lelket és tudásszomját, hanem időközben beiratkozott a Debreceni Tudományegyetemen a Hittudományi Karra, hogy teológiát tanuljon. Közben a Lelkészképző Intézetben megszerezte a lelkészi képesítést. Így megnyílt számára az út az egyházi szolgálat felé: 1947-ben lelkésszé szentelték. Már nem volt egészen fiatal, amikor segédlelkésszéként teljesített szolgálatot több gyülekezetben.

1952-ben a Debreceni Teológiai Akadémiára hívták megbízott előadónak, hogy két éven át patrisztikát és szociológiát tanítson. Időközben 1953-ban megüresedett a Teológiai Akadémia újszövetségi tanszéke, ahová az akadémia tanári kara 1954-ben rendes tanárrá választotta meg. Ezt a tisztséget 1993-ig látta el, amikor végleg nyugalmába vonult.¹

¹ Vö. Lenkey István: Curriculum vitae, In: Lenkeyné Semsey Klára (szerk.): Hit, élet, tudomány. Jubileumi kötet dr. Varga Zsigmond J. professzor hetvenedik születésnapjára, Debrecen, 1988, 14.

Két ízben az akadémia dékánja volt, 1957–1961 között és 1974-ben. Ezután 1975-ben prodékáni munkakört látott el. Ezenkívül természetesen hárultak rá egyéb vezetői feladatok is. Tizenöt éven keresztül vezette a Főiskolai Internátust és Tápintézetet. A kollégiumi leányinternátust tíz évig igazgatta, és úgyszintén tíz éven át a kollégiumi *Kántusnak* is felügyelő tanára volt.

Nem tudta kivonni magát a gyülekezeti, az egyházmegyei, vagy az egyetemes egyházi szolgálatokból sem. Kétszer is részt vett a Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsának küldöttségében, az Egyházak Világtanácsának világgyűlésén: 1961-ben Új-Delhiben és 1968-ban Uppsalában. Aktívan bekapcsolódott a Református Világszövetség tanácskozásaiba, valamint a Keresztyén Békekonferencia teológiai munkálataiba. Ezekben a tanácskozásokon, valamint az előkészületi bizottságokban és a konferenciák utáni feldolgozásban előadást, analízist, teológiai koncepciókat alkotott, és az újszövetségi teológia részéről a tárgyalások eredményes folytatásához teológiai munkájával járult hozzá.

A tanári feladatokon kívül, mint újszövetséges és a görög nyelv szakértője, a Magyar Bibliatanács felkérte, hogy legyen az újszövetségi szakbizottság munkájának a vezetője, amit 1964 és 1969 között szakszerűen végzett is. Ennek munkálataiban azonban a fordításanyag első változatának elkészítésével nem fejeződtek be. A felgyülemlett észrevételek feldolgozásával is jókora munka volt még, amit még precízebben el kellett végezni; ennek a munkának szentelte a kedd délelőtti órákat mintegy két éven keresztül.²

1978 óta, amikor az újszövetségi tanszék vezetését addigi adjunktusa, dr. Lenkeyné Semsey Klára vette át,³ fokozott mértékben fordult a tudományos alkotás felé, és mint kutatóprofesszor folytathatta munkáját. Ezzel felszabadult az olyan „nyűgös” kötelesség alól is, mint amilyen a hallgatók vizsgai számonkérése.⁴ Legnagyobb feladatának egy alapos görög–magyar újszövetségi szótár elkészítését látta és vállalta, amit közel egy évtizeden át nagy kitartással és erőfeszítéssel végzett.⁵ Nagy öröme volt, amikor 1986 februárjában a szótár szerkesztését

2 Ebben a munkában hathatós segítségére volt akkori asszisztense: Lenkeyné Semsey Klára, In memoriam Varga Zsigmond, RE 50 (1998)/3, 69–70, itt: 70.

3 Vö. Pásztor János: A debreceni Theológiai Akadémia egy éve. Dr. Pásztor János dékáni jelentése, elhangzott az 1979. június 21-én tartott évzáró közgyűlésen, RE 31 (1979)/8, 174–177, itt: 176. Lenkeyné Semsey Klárát az akadémia tanári kara 1978. december 1-jei hatállyal választotta meg rendes tanárrá, de a tanszéki teendőket már az akadémiai év kezdetétől az ő hatáskörébe utalta a Zsinat Elnöksége.

4 Erről ő maga, a rá jellemző fanyaros humorral így nyilatkozott: „Nevelői pályámon engem személy szerint a tanításnak ez a része tudott a legkevésbé magával ragadni”: Varga Zsigmond. Tanítvány – munkatárs – utód: Lenkeyné Semsey Klára professzor köszöntése, In: Barcza József–ifj. Fekete Károly (szerk.): „Krisztusért járva követségben...” Tanulmányok Fekete Károly és Lenkeyné Semsey Klára professzorok tiszteletére, Debrecen 1996, 11–13, itt: 12.

5 Varga Zsigmond: Tanítvány – munkatárs – utód: Lenkeyné Semsey Klára professzor köszöntése, 12.

befejezhette.⁶ Kiss Jenő⁷ és Daxer György⁸ után most olyan művet alkotott, amely mintegy 6050 szócikket tartalmaz. Az *Újszövetségi bevezetés*⁹ mellett ez vált igazán Varga Zsigmond életművévé,¹⁰ olyan mű ez, amely maradandó értékeket őriz az újszövetségi irodalomtörténet számára is.¹¹

1980-ban, 60. születésnapjára a tanítványok és munkatársak tanulmánykötetet készítettek tiszteletére.¹² Ez az első tiszteletgyűjtemény kézirat gyanánt került forgalomba, a 70. születésnapjára készített tanulmánykötet már kétfajta nyomtatásban is megjelent.¹³ Sajnos a harmadik tanulmánykötetet a 80. jubileumára már nem érte meg, mert közben 1997. november 13-án hirtelen elhunyt. Temetése végakarata szerint szűk baráti körben történt.

6 A szótárt a Magyar Bibliatanács megbízásából a Református Sajtóiroda adta ki Budapesten 1992-ben „Görög-magyar szótár az Újszövetség irataihoz” címmel. Igaz, hogy több iskolai görög-magyar szótár létezett már, mint például a Földy József szerkesztette Görög-magyar szótár a gimnáziumi olvasmányokhoz (Pápa, 1931) és hogy 1990-ben megjelent Györkösy Alajos–Kapitánffy István–Tegyey Imre szerkesztésében „Ógörög-magyar szótár az ókori irodalomhoz való használatra”, de Varga Zsigmond mint igazi teológus és klasszika-filológus, aki különös érzéssel rendelkezett az újszövetségi teológiához és annak irataihoz, nyomtatékkal hangsúlyozza a szótár előszavában, hogy „nagyon nagy óvatosságra van szükség, [...] mert a nyelvtudomány [...] történeti jellegű. Ezért nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt, hogy mi az Újszövetséghez igyekszünk szótárt adni”: Varga Zsigmond: *Görög-magyar szótár az Újszövetség irataihoz*, II. oldal.

7 Kiss Jenő evangélikus teológiai professzor volt, aki szótárát először 1935-ben, majd átdolgozva 1950-ben és harmadszor 1975-ben adta ki. A második és a harmadik kiadást az egyetemes református egyház adta ki.

8 Daxer György szintén evangélikus tanár volt, gazdag irodalmi munkásságával, aki a görög-magyar újszövetségi szótárt ugyan elkészítette, de az anyaga kéziratban maradt. Kiss Jenő ezt az anyagot felhasználta, és Daxer György nevének feltüntetésével a szótárt kiadta: Daxer György–Kiss Jenő: *Újszövetségi görög-magyar szótár*, a 'Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem Evangélikus Hittudományi Karának Kiadványai' sorozatban I. kötetként, Sopron, 1935.

9 Varga Zsigmond: *Újszövetségi bevezetés*, Budapest, 2000. Első kiadása 1979-ben jelent meg akadémiai jegyzetként.

10 Vö. Szathmáry Sándor, Előszó, In: Varga Zsigmond: *Újszövetségi bevezetés*, 6–7 (itt: 7).

11 Vö. Bolyki János: Varga Zsigmond: *Újszövetségi bevezetés*, RE 53 (2001)/4, 96–97.

12 Lenkeyné Semsey Klára (szerk.): „[...] amint én szerettelek titeket, úgy szeresd te is egymást” (Jn 13,34b). *Tanulmányok dr. Varga Zsigmond 60. születésnapjára*, Debrecen, 1978 (kézirat).

13 Lenkeyné Semsey Klára (szerk.): *Hit, Élet, Tudomány. Jubileumi kötet dr. Varga Zsigmond professzor hetvenedik születésnapjára*, Debrecen, 1988.

Varga Zsigmond, a teológus

A teológiai tudományokhoz a nyelvészetten keresztül, pontosan a klasszika-filológia irányából közelített. Ez nemcsak a kor számlájára írható, hanem azt a belső fejlődést is mutatja, ami Varga Zsigmondot egyre inkább a teológia középpontjába – Krisztushoz sodorta. Valószínű, hogy egyéni adottságai széles körű érdeklődésre készítettek, de elsősorban a klasszikus nyelvek ismerete jelentett számára különös vonzalmat. Később filológiai tanulmányait teljesen az újszövetségi teológia szolgálatába állította. Ha igaz a közmondás, hogy „minden út Rómába vezet”, akkor Varga Zsigmondnál ez az út az ókori nyelvek, elsősorban a klasszikus görög nyelv útja volt. Nemcsak hogy soha nem vált ez kárára, hanem éppen ellenkezőleg: igazi alapot adott teológiai vizsgálódásainak és újszövetségi professzori munkájának. Nem véletlenül „*újra meg újra hangsúlyozta, hogy a nyelv ismerete nem öncél, hanem az egyik nélkülözhetetlen feltétele az újszövetségi irodalom megértésének, a szöveg helyes, szakszerű magyarázatának*”.¹⁴ Így vált nagy tudású nyelvész-exegétává és exegéta-nyelvésszé is. Görög nyelvkönyve szinte évtizedekre a Magyar Református Egyház teológusainak görög tankönyvévé vált,¹⁵ és különböző változatban jelent meg többször is.

Meggyőződéssel vallotta, hogy a bibliamagyarázat során tényleges tudományos exegetikai munkát kell végezni, ami a görög nyelv jó ismerete nélkül nem lehetséges. Ma ez a tétel már természetes, és szinte elképzelhetetlennek tűnik másképp nyúlni az Újszövetség magyarázatához. Azonban a II. világháború utáni időszakban, amikor az egyházban különböző kegyességi mozgalmak keletkeztek és befolyásolták az egyház népet,¹⁶ eléggé furcsának tűnt ez a tétéle. Főleg, mikor mint újszövetségi professzor, hangsúlyozta, hogy az Újszövetségnek van emberi és isteni oldala. A karizmatikusságtól túlfűtött egyes egyházi mozgalmak a Szentírásnak csak az isteni oldalát akarták hangsúlyozni. A Szentírásnak vagy akár Krisztusnak az emberi oldaláról beszélni sértőnek vélték. Varga Zsigmond azonban reális teológus volt, és minduntalan magyarázta, miért fontos elfogadni, sőt tanulni a Szentírás emberi vonatkozásait – azonban úgy, hogy közben az isteni oldalát is az egyház építésére kell értelmezni. Ezért domborodott ki az a törekvése, hogy az újszövetségi „*szöveg nyelvi, szövegkritikai, tárgyi elemzését aprólékos, fáradságos munkával el kell végezni ahhoz, hogy semmi emberi, tárgyi akadálya ne legyen a szöveg megértésének. Az Írás isteni oldala viszont arra kötelezte, hogy ezt a*

¹⁴ Lenkeyné Semsey Klára: In memoriam Varga Zsigmond, 69. Vö. Lenkeyné Semsey Klára: Dr. Varga Zsigmond József emlékezete, Református Tiszántúl 5 (1997)/4, 14–17.

¹⁵ Vö. Czeglédy István: A bibliai görög nyelv igehirdetésünkben és teológia akadémiánkon. Dr. Varga Zsigmond bibliai nyelvkönyvének II. kiadásához, ThSz ú.f. 8 (1965)/7–8, 251–254.

¹⁶ Ebből a napjainkig is tartó hatásból némi ízelítőt lehet érzékelni a következő írásból: Pápai Szabó György: A kegyességi irányzatok református egyházunkban, RE 44 (1992)/3, 65–67, itt: 67.

*munkát alázatos szívvel, engedelmességre kész lélekkel, a szüntelenül való imádkozás jegyében tegye.*¹⁷

És itt látjuk, hogy Varga Zsigmond, mint filológus-exegéta miért tudta olyan nagy haszonnal gyümölcsöztetni éppen a görög nyelv mesteri ismeretét: az írás-magyarázat érdekében Jézus személyének minél eredetibb megértése keresésében és a minél biblikusabb egyházi szolgálat biztosításában. Egy szemináriumi beszélgetésben 1976-ban, amikor debreceni ösztöndíjasként én is diákja lehettem, elárulta, hogy tudásával messze felülmúlja az újszövetségi koiné mintegy 6050 szófordulattal álló szókincsét,¹⁸ hiszen a klasszikus görög nyelv mintegy 12000 szavát, szóalakját és -fordulatát ismeri, és használni tudja az újszövetségi szövegek legaprólékosabb elemzésében és magyarázatában. Ezt a tudását olykor zápoként öntötte az előadásokba, ami egyesek számára túl filologikusnak, másoknak meg igazi nyelvi „kalandnak” tűnhetett. Viszont páratlan humora és a hallgatók iránt tanúsított nyitottsága és őszinte közvetlensége kidomborította azt a szeretetet, amit a hallgatói iránt ténylegesen érzett, és áthidalta azt a távolságot, amit a görög nyelv özönétől megijedt diákok kezdetben érezhettek. Erre a tényre éppen a még élő volt diákjainak és tanítványainak visszaemlékezései mutatnak rá a leginkább.¹⁹

Figyelemre méltó az a körülmény is, hogy Varga Zsigmond soha nem vált gyülekezeti lelkészé. Lelkészi pályája nem jutott túl a segédlelkészi évein, mert ekkor már bekapcsolódott az oktatásba, és az akadémiai, illetve tanári kötelességek egyszerűen nem tették lehetővé, hogy nagyobb mértékben lelkészként is rendszeres gyülekezeti szolgálatokat vállaljon. Azonban ez nem jelenti azt, hogy

17 Lenkeyné Semsey Klára: In memoriam Varga Zsigmond, 69.

18 Vö. Varga Zsigmond: Görög-magyar szótár az Újszövetség irataihoz, I–II. oldal.

19 A volt tanítványok nevében érdemes megszólaltatni közvetlen bizonyágtételként olyan tanút is, aki talán Varga Zsigmond nagy tudású professzornak is köszönhetően maga is professzorrá lett, és kiadás alá készítette egyik nevezetes művét, az Újszövetségi bevezetést. A könyvhöz írt előszóban így értékeli tanára személyiségét és munkáját: „Ez a mű, melyet most kiadunk, emlékeket ébreszt a volt tanítványokban egy nagy professzor és pedagógus egyéniség iránt. Számunkra, akik éppen a II. világháború után érkeztünk a Theológiára, hogy a hit mellé tudományt is ragasszunk – az apostol kifejezése szerint (2Pt 1,5kk) – dr. Varga Zsigmond professzor neve fogalom volt. Az »Írás« titkaiba ő vezetett be először, és így megőrzött attól, hogy hitünk csupán érzelmi világunk élménye maradjon. Az »Írás« megértése és kutatása iránti igényességre nevelt, így tágas térre vezetett (Zsolt 31,9/b). Megszerettette velünk a görög szöveget, és megmutatta azt a többletet, amit az eredeti szöveg tud nyújtani. Ő maga a bölcsészet tudományának világából érkező tanár és lelkész a Krisztussal való találkozás friss örömét hozta magával. Lázádsainkat, kritikánkat az egyház akkori állapota miatt megértően fogadta, és nem a tekintélyesek oldalára állt, hanem az ifjúság mellé. A professzornak nem tanítványai voltunk csupán, hanem barátai is, és ez hallatlan kitüntetés volt számunkra. Így becsült meg minket egyetemi hallgatói mivoltunkban. Érthető, hogy csüngtünk szaván, és személyisége biztonságot jelentett számunkra abban a küzdelemben, mely a régi és az új generáció között fellob-

mint igehirdető ne fordult volna meg nagyon sokszor a szószéken. Ugyanis tudjuk, hogy mint a tiszántúli egyházkerület tanácsbírája, egy időben sűrűn végezte az egyházlátogatásokat, amikor bőven akadt alkalom az igehirdetésre. Ezenkívül mint a Kántus felügyelő tanára, gyakran ment velük „kiszállásra” a gyülekezetekbe, és ilyenkor szinte vasárnapról vasárnapra, mint kántus-igehirdető magyarázta az igét. Ezenkívül a legátus-prédikációs kötetei elárulják, hogy milyen sok segítő legációs anyagot készített a legációba menő teológushallgatóknak, vagy milyen hathatós segítséget nyújtott az önálló prédikációik írásában felsőbb évfolyamok hallgatóinak.

Mindez azt jelzi, hogy Varga Zsigmond az Újszövetség teológusa volt, az írott Újszövetségé, amely a maga zárt rendszerével egyformán kötött és egyformán sugallt is: kötött abban az értelemben, hogy nem engedte az exegetát szabad, kanyargós vagy spekulatív utakra térni; inspiratív abban az értelemben, hogy a megértett és kielemzett szöveg óriási mélységeket és összefüggéseket tárt fel a fáradtságos exegetikai munka gyümölcseként. Ilyen értelemben mondhatjuk, hogy Varga Zsigmond az Ige teológusa volt, de nem abban az értelemben, ahogy azt a teológiában a barthiánus irányvonal értette, se nem úgy, ahogy a háború utáni különböző kegyességi mozgalmak pneumatikus hangsúlyaikkal akarták értetni.²⁰ Varga Zsigmond esetében az Ige teológusa azt jelentette, az újszövetségi szöveg teológusa, az újszövetségi nyelv és kor teológusa, az újszövetségi szövegbe zárt, de Lélek által megnyíló teológia teológusa.

Kevesen tudják, hogy Varga Zsigmond nemcsak kedve vagy az aktuális egyházi igény szerint írt és exegetált, hanem olykor egy-egy témába vagy könyv

bant. Otthona, lakása úgy volt nyitva előttünk, mintha a szülői házba mentünk volna. Teljes egészében igaz volt reá nézve az, amit Pál így fogalmaz meg: »...készek voltunk odaadni nektek nem csak az Isten evangéliumát, hanem a saját lelkünket is...« (1Thessz 2,8). Igazi keresztyén pedagógus volt, aki a tudományt meg tudta szeretetni velünk, hallgatóival, mert a tudomány magas világa és személyiségünk hiányokkal teli világa között a híd ő maga volt. Hallatlanul gazdag tudása sohasem volt megalázó, hanem felemelő. Görögül nála nélkül ma sem tudnánk, és az Újszövetség nem lenne az a könyv, melyet görög eredetijében kell először ismerni, hogy érthessük és szerethessük. Mindig érezte, hogy az egzegézis, melyet nyújt, a hit tágasabb lehetőségeit nyitja ki előttünk, mert a hit és a tudomány között nincs ellentét, hanem egység van. Nem véletlen, hogy először a Római levél teológiáját tárta fel, hiszen az egyházban az új kezdet mindig a Római levél megértésével indult (Luther, Barth). Így értettük meg, hogy nemcsak az ébredési mozgalom eljegyzettjei vagyunk, hanem a teológiai tudománynak is elhívott kutatói lehetünk. Ennek a két világnak az egységét jelentette az ő személye. Ezt el kellett mondani, hogy a volt tanítványok nevében tiszteletünket és hálánkat ismételten lerőjük a már eltávozott dr. Varga Zsigmond előtt.”: Szathmáry Sándor: Előszó, In: Varga Zsigmond: Újszövetségi bevezetés, Budapest, 2000 (Nemzetközi teológiai könyv, 46), 6–7 (itt: 6).

²⁰ Vö. Varga Zsigmond küzdelmét az extrém egyházi irányzatokkal dékánsága idején: Varga Zsigmond: Tanintézeteink működéséből – A Debreceni Teológiai Akadémia egy éve (részlet dékáni jelentésből), RE 13 (1961)/6, 84–85, itt: 84.

megírásába úgy vágott bele, hogy látva az egyház helyzetét²¹ vagy más műveket olvasva felindult lelkében, mert a szereplők vagy a szerzők provokáltak, vagy állításaik kiegészítésre, illetve magyarázatra szorultak. Ezért magyar recepciójukban helyre akarta tenni a szerinte túlzott vagy alaptalan állításaikat. Tette ezt akkor is, amikor számára egyébként szimpatikus szerzőkről volt szó. Így láthatjuk írásaiból, hogy kik voltak tudományos vitapartnerei vagy olyan szívesen olvasott szerzői, akik munkájának mentén haladt ő is előre. Ilyenek közé számított korának számos újszövetséges tudósa, mint például Hans Lietzmann (1875–1942), Ernst Lohmeyer (1890–1945), Willi Marxsen (1919–1993), Rudolf Knopf (1874–1920), Werner Georg Kümmel (1905–1995), Martin Dibelius (1883–1947), Eduard Lohse (1924–) Alfred Wickenhauser (1883–1960) stb. De olykor egy-két mondatot odavágott a régi teológusoknak is, akiknek állításaival nem volt kibékülve, mint például Johann David Michaelis (1717–1791), Ferdinand Christian Baur (1792–1860), Friedrich Strauss (1808–1874), Ernest Renan (1823–1892) vagy éppen Rudolf Steck (1842–1924). Nem került el a magyar újszövetségeseket sem, hanem azok munkájára is reflektált, többnyire objektívan és pozitívan.²² És mivel klasszika-filológus is volt, műveiben élvezettel lehet olvasni különböző hivatkozásait az ókori szerzők vagy éppen az egyházatyák műveire, amit szintén haszonnal értékesített.

Az igazat megvallva, nem könnyű megrajzolni teológiai arculatát, hiszen munkásságában több teológiai hatást látunk érvényesülni, mint ahogy az akkori magyar (s főleg debreceni) újszövetségi környezetben is. Ehhez társul még eredeti klasszika-filológiai alapszemlélete, a háború utáni egyházi élet szorongatott helyzete, amiben egzisztenciális szemléletű kiút Rudolf Bultmann (1888–1976) teológiájában kínálkozott, amivel kezdetben szimpatizált ugyan,²³ de soha teljességgel nem követte, sőt a későbbi időben megfogalmazta Bultmann-nal kapcsolatban a saját kritikáját is,²⁴ valamint Varga Zsigmond egyenes és eléggé konfrontatív kifejező munkamódszere is. Ennek kohójában kell látnunk és értenünk teológiai szemléletének alakulását.

21 Vö. pl. az ő küzdelmét a hit, az egyház és a teológia megújulásáért: Varga Zsigmond: Hitünk egynéhány alapvető kérdése, RE 13 (1961)/20–21, 298–301.

22 Szívesen utalt vissza olyan magyar újszövetséges szerzőkre, mint pl. Erdős József, Erdős Károly, Pongrácz József vagy Czeglédy Sándor, de visszautalt korábbi idők szerzőire is, mint pl. Varga István (1776–1831) vagy éppen Bod Péter (1712–1769).

23 A II. világháború utáni időszakban, amikor Varga Zsigmond teológiai munkássága kezd kibontakozni, Bultmann hatása egy ideig erősödött Magyarországon is, de a bultmanni teológia későbbi fejlődése és egzisztenciális beszűkülése, ill. egyoldalúsága nálunk lassan hatását veszti, így Varga Zsigmond is ebben az irányban alakította tovább a Bultmann-nal kapcsolatos véleményét: vö. Varga Zsigmond: Lelkészképzés a Debreceni Theológiai Akadémia 423-ik évében (részlet a dékáni jelentéséből), RE 13 (1961)/16–17, 247–249.

24 Vö. Varga Zsigmond: Újszövetségi bibliai teológia 1945–1970, In: Lenkeyné Semsey Klára (szerk.): Hit, Élet, Tudomány, 95–98.

Szellemi-teológiai fejlődése az újszövetségi tudományok szempontjából olyan időszakba esik, amikor az erlangeni Ethelbert Stauffer²⁵ (1902–1979), Günther Bornkamm (1905–1990), Leonhard Goppelt (1911–1973), Joachim Jeremias (1900–1979) vagy Oscar Cullmann (1902–1999) hatása dominánsabban kezdett érvényesülni. Ezek közül talán Joachim Jeremiast kedvelte leginkább.²⁶ Igaz, mára a tudomány átrostálta, átcsiszolta és továbbfejlesztette mind az öt újszövetséges teológiai eredményeit. De közvetlenül a háború utáni időszakban az akkori teológiai vitákban ezek a teológusok tekintélyt parancsolók voltak. Varga Zsigmond számára ezek a teológusok, bár saját munkásságukkal és hangsúlyaikkal nem estek egy vonalba, igen inspirálók voltak,²⁷ egyszerre több szempontból is: példászerű volt az aprólékos, konzekvens ókori forráskezelés, a történelmi szemlélet, és nem utolsósorban az érvelő retorika is. Igaz, Varga Zsigmond soha nem tért el a maga filológiai módszerétől, de írásaihoz kivette a kedvenc szerzőiből a maximumot, amit filológiai-exegetikai vagy (kor)történeti-exegetikai keretben tehetett.²⁸ És ami ténylegesen imponáló volt például az említett teológusoknál, az az a végső cél, hogy az újszövetségi rész tudományok között, amelyek egyformán a korabeli judaizmushoz és hellenizmushoz eresztik gyökereiket, minél közvetlenebb dialógus jöjjön létre, amely közelebb hozza az újszövetségi kort, hogy minél közelebb lehessen jutni a történeti Jézushoz, illetve ahhoz a legkorábbi hagyományhoz, amely az apostoli egyházban a történeti Jézust tette élővé és örökkévalóvá. Hogy a kedvenc szerzőit közvetlenül is ismertté tegye a magyar újszövetségi irodalom-

25 Debrecen szívesen orientált az Ethelbert Stauffer, majd Jürgen Roloff (1930–2004) vezette „erlangeni iskola” teológusaihoz, hiszen éppen akkor Kocsis Elemér, a későbbi professzor és püspök is ott írta disszertációját, amely nem véletlenül biblikum és Újszövetség tárgykörben készült (*Jézus és a messianizmus*, Debrecen, 1963).

26 „Érvényesíti a történeti kritikai módszer figyelemre méltó szempontjait, odafigyel Bultmann irodalomkritikai munkásságának az eredményeire, és tiszteletben tartja az üdvtörténeti iskola kiváló képviselőinek eredményeit, azonban a hit szabályai szerint érvényesíti. Joachim Jeremias-t, a kiváló göttingeni újszövetséges professzort érezte legközelebb magához, aki szintén nem sorolható be a mai hermeneutikai irányzatok közül egyikbe sem. Mélyen biblikus, döntő számára a bibliai szöveg. Nem akarja elvitatni annak tekintélyét, sem eredetiségét, hanem igyekszik hűségesen kifejtetni nyelvi, kortörténeti, szövegkritikai, és irodalomkritikai elemzés alapján a Szentlélek által. Szakmai ismereteit alárendeli, rendelkezésére bocsátja annak, aki egyedül illetékes arra, hogy az Írásról levegye a leplet, az Úr lelkének (2Kor 3,16).”: Lenkeyné Semsey Klára: Dr. Varga Zsigmond J. – a sokoldalú professzor, In: Lenkeyné Semsey Klára (szerk.): *Hit, Élet, Tudomány*, 7–13, itt: 10.

27 Ezeknek a teológusoknak fejezi ki tiszteletét abban a tanulmányában is, amelyben megrajzolja a háború utáni időszakban tapasztalt újszövetségi teológiai fejlődést: Varga Zsigmond: *Újszövetségi bibliai teológia 1945–1970*, In: Lenkeyné Semsey Klára (szerk.): *Hit, Élet, Tudomány*, 83–109, itt: 94–95.

28 Vö. Lenkeyné Semsey Klára: Dr. Varga Zsigmond J. – a sokoldalú professzor, 9.

ban, a legérdekesebb műveiket lefordította²⁹ vagy fordítva feldolgozta.³⁰ Az utolsó nagy munkája, a görög–magyar szótár mintha amolyan filológiai keretbe foglalt exegetikai válasz akart volna lenni az említett teológusoknak, akiktől annyit idézett, vagy akikkel nyíltan-csendesen polemizált. Mert Varga Zsigmond a maga teológiai testamentumát a szótár anyagába fektette. Ezért az sokkalta több, mint egy szótár: mintha egy egész újszövetségi kommentárt akart volna nyújtani benne. Vagy ahogy ő írja: „*Ez a munka tulajdonképpen szótár formájában közreadott újszövetségi exegézis kíván lenni.*”³¹

Varga Zsigmond teológiai professzorként és filológus-tudósként nagy elismerésre tett szert az egész Magyar Református Egyházban, sőt a különböző nemzetközi fórumokon való megjelenése által a külvilág előtt is. Tudományos és professzori munkáját elismerve és méltatva a Budapesti Református Teológia 1992-ben díszdoktori oklevéllel tisztelte meg. Az akkor már katedrán kívül levő professzor örült ennek a testvérakadémiai megbecsülésnek, de mint 74 éves tudós, egyre jobban visszahúzódott otthoni könyvtárába és családjához, hogy még rendelkezésre álló erejét és tudását az adódó lehetőségek szerint hasznosítsa. Ebben igazi társa hű felesége, Somogyi Éva volt, akivel 1951-ben kötöttek házasságot, és akivel boldogan élve nevelte gyermekeit: Zsigmondot, Pétert és Pált. Felesége volt az, aki igazi megértő, gondoskodó, s közben jól képzett munkatársa lehetett,³² aki mellette állhatott élete utolsó percéig. Erről az utolsó otthoni „menedékhelyről” 78 éves korában szólította el a váratlan halál.

Irodalmi munkássága

Varga Zsigmond gazdag irodalmi tevékenységet folytatott. Mivel a háború utáni időben a tankönyvek és egyéb írások kiadása szigorúan ellenőrzött volt, szükség volt olyan megoldást találni, hogy általa a hallgatók megfelelő tankönyvekhez jussanak. Így – más tanszékek és akadémiák mintájára – Varga Zsigmond is az újszövetségi tanszék keretében olyan sorozatot szerkesztett, amelyben valamilyen formában szinte minden leírt tanulmánya megjelent. A sorozat címe: *A Debreceni*

29 Vö. pl. Stauffer, Ethelbert: Jézus alakja és története, Debrecen, 1984 (több különböző kiadásban jelent meg), Bornkamm, Günther: A Názáreti Jézus, Debrecen, 1978.

30 Így dolgozta fel Leonhard Goppelt művét: *Theologie des Neuen Testaments* (Göttingen, 1976), amit könyv/jegyzet alakban sokszorosítva adott ki Újszövetségi bibliai teológia címmel (Debrecen, 1980). Ezt az eredeti művet később Varga Zsigmond tanítványa, Szathmáry Sándor és Ablonczy László fordította le teljes terjedelemben és adta ki két kötetben *Az Újszövetség theológiája* címmel (Budapest, 1992, Nemzetközi teológiai könyv, 8).

31 Varga Zsigmond: Görög-magyar szótár az Újszövetség irataihoz, III. old.

32 Ő volt az, aki férje írásai elkészítése után a szövegeket tovább gondozta, majd a sokszorosításra vagy kiadásra előkészítette. Olykor könyveit más szakértőkkel együtt lektorálta is. Vö. pl. az Újszövetségi bevezetés (2000) címlapját. Vö. Bolyki János, Varga Zsigmond: Újszövetségi bevezetés, 96.

Református Teológiai Akadémia Újszövetségi Szemináriumának tanulmányi füzetei. Ennek a sorozatnak két folyama volt, az eredeti, amely 1960-ban indult, és az új, amelyet 1970-ben indított.

Válogatott írásai³³

Kommentárok, tanulmányok és bibliamagyarázatok

Görög olvasó és gyakorló könyv, Debrecen, 1955.³⁴

Újszövetségi bevezetésttan, Debrecen, 1956 (sok sokszorosított kiadása volt) = *Újszövetségi bevezetés*, Debrecen 1979 = Budapest, 2000 (Némi javításokkal).
Az Újszövetség nyelve, gondolkodás- és irodalomtörténeti vonatkozásai, In: Jubileumi Kommentár. A Szentírás magyarázata. Az Újszövetség könyveinek magyarázata, Budapest, 1972, 79–96. = Jubileumi Kommentár. A Szentírás magyarázata [átdolgozott kiadás] I. kötet, Budapest, 1995, 79–96.

Máté evangéliuma (1–18. rész), Debrecen, 1957.

Máté evangéliumának magyarázata, In: Jubileumi Kommentár. A Szentírás magyarázata. Az Újszövetség könyveinek magyarázata, Budapest, 1972, 3–42. = Jubileumi Kommentár. A Szentírás magyarázata [átdolgozott kiadás] III. kötet, Budapest, 1995, 7–46.

Márk evangéliuma 1–6. rész, Debrecen, 1977.

Márk evangéliuma 7–9. rész, Debrecen, 1978.

Márk evangéliumának magyarázata, In: Jubileumi Kommentár. A Szentírás magyarázata. Az Újszövetség könyveinek magyarázata, Budapest, 1972, 43–61. = Jubileumi Kommentár. A Szentírás magyarázata [átdolgozott kiadás] III. kötet, Budapest, 1995, 47–65.

Lukács evangéliuma I (1,1–16,31), Debrecen, 1956.

Lukács evangéliuma, In: Jubileumi Kommentár. A Szentírás magyarázata. Az Újszövetség könyveinek magyarázata, Budapest, 1972, 62–96. = Jubileumi Kommentár. A Szentírás magyarázata [átdolgozott kiadás] III. kötet, Budapest, 1995, 66–100.

Az apostolok cselekedeteiről írott könyv magyarázata (1,1–12,25), Debrecen, (1953) 1954.

A Rómaiakhoz írt levél magyarázata, In: Jubileumi Kommentár. A Szentírás magyarázata. Az Újszövetség könyveinek magyarázata, Budapest, 1972, 173–199. = Jubileumi Kommentár. A Szentírás magyarázata [átdolgozott kiadás] III. kötet, Budapest, 1995, 230–256.

³³ Varga Zsigmond (korábbi) teljesebb bibliográfiája: Lenkey István: Bibliográfia, In: Lenkeyné Semsey Klára (szerk.): Hit, Élet, Tudomány, 111–121.

³⁴ Ennek a nyelvtankönyvnek nagyon sok kiadása volt. A legutóbbi kiadást ellenőrizte, átdolgozta és sajtó alá készítette Győri István és Balog Margit (Sárospatak, 2010).

- Az I. Korinthusi levél magyarázata, RE 11 (1959)/17, 359–365. (Folyamatosan több évfolyamban.)
 Az első korinthusi levél magyarázata, Debrecen, 1998 (Kézirat).
 Az efezusi levél, Debrecen, 1973. (2. kiadás Debrecen, 2018.)
 Filippi levél, Debrecen, 1997.
 A Galatákhoz írt levél, Budapest, 1998.
 A Jelenések könyve 1–10. rész, Debrecen, 1986.
- Az újszövetségi hermeneutika főbb alapelveiről, ThSz ú.f. 23 (1980)/23, 66–73.
 Jézus küldetése a jánosi iratok teológiájában, ThSz ú.f. 24 (1981)/2, 70–74., 24 (1981)/3, 145–157.
 „Mindennapi” kenyerünk. Az Úr imádsága a 4. kérés tükrében, ThSz ú.f. 26 (1983)/4, 220–224.
 A prófécia. A prófétálás, mint kegyelmi ajándék – a karizmatikus prófécia, ThSz ú.f. 27 (1984)/1, 24–31.
 Jézus a tanító. Korai vonatkozások – teológiai tartalom, ThSz ú.f. 28 (1985)/1, 1–6.
 A hit fogalma az Újszövetségben, Debrecen, In: Lenkeyné Semsey Klára (szerk.): Hit élet, tudomány, Jubileumi kötet Dr. Varga Zsigmond J. professzor hetvenedik születésnapjára, Debrecen, 1988. 15–53.
 Az úrvacsora újszövetségi értelmezésének kérdései ma: az eucharistia és diakonia összefüggései, uo., 55–61.
 Újszövetségi bibliai teológia 1945–1970. uo. 83–109.
 Tanítvány – munkatárs – utód: Lenkeyné Semsey Klára professzor köszöntése, In: Barcza József–ifj. Fekete Károly (szerk.): „Krisztusért járva követségben...” Tanulmányok Fekete Károly és Lenkeyné Semsey Klára professzorok tiszteletére, Debrecen, 1996, 11–13.
 Görög–magyar szótár az Újszövetség irataihoz, Budapest, 1992.

Jelentősebb meditációk és igehirdetési vázlatok

- Pál apostol az emberiség egységéről, Az Út 9 (1956)/9, 1.
 Szabaddá tevő békesség, Az Út 9 (1956)/14, 3.
 Ünnepi számvetésünk, Az Út 9 (1956)/18, 1.
 Feladataink az ünneptelen félévben, Az Út 9 (1956)/22, 1.
 Isten arca, RE 11 (1959)/4, 88–90.
 A bűnből szabadító, RE 12 (1960)/1, 18–19.
 Só és világosság, RE 12 (1960)/1, 19.
 Karácsonyi köszöntő, RE 12 (1960)/23–24, 341–342.
 Post festa: „...az emberekhez jó akarat”, RE 13 (1961)/2–4, 27–28.
 Isten fiainak szabadsága, RE 13 (1961)/10, 158–160.
 „... hogy fel kell támadni a halottak közül”, RE 14 (1962)/4, 87–89.
 Bevezetés a Máté írása szerinti evangéliumhoz. (Jöjjetek énhozzám), RE 15 (1963)/2, 38–41.
 Számonkért engedelmesség, elvetett varázsigék, ígéretes bűnbánat, RE 17 (1965)/4, 90–92.

Legjelentősebb fordításai:

- Bornkamm, Günther: A Názáreti Jézus, Debrecen, 1978.
Stauffer, Ethelbert: *Jézus alakja és története*, Debrecen, 1984.
Thurneysen, Eduard: A lelkigondozás tana. Budapest. 1950.
Varga Zsigmond–Goppelt, Leonhard: Újszövetségi bibliai teológia, Debrecen, 1980.

Közegyházi jellegű írások

- Megmérettünk (I.), RE 9 (1957)/14, 307–309.
Megmérettünk (II.), RE 9 (1957)/15, 330–333.
Misszió és evangélizáció, ThSz ú.f. 1 (1958)/1, 24–32.
Egyházunk a háború ellen, ThSz ú.f. 1 (1958)/2–3, 92–96.
A munka, mint keresztyén bizonyágtétel, ThSz ú.f. 1 (1958)/4–5, 149–159.
A constantinusi korszak letűnése Európában, ThSz ú.f. 2 (1959)/1, 23–30.
Az európai keresztyénség a mai szekularizált világban. Az Európai Egyházak Konferenciájának főtémája, ThSz ú.f. 2 (1959)/1, 16–17.
Missziói kérdéseink a biblia alapjai, ThSz ú.f. 2 (1959)/2, 99–108.
A vallásszabadság kérdéséhez, ThSz ú.f. 2 (1959)/7–8, 257–265. A megváltott ember, ThSz ú.f. 2 (1959)/11–12, 404–413.
Legációk mérleg RE 11 (1959)/3, 49–53.
Egyházunk megújulásának kérdései, ThSz ú.f. 3 (1960)/3–4, 81–86.
Hitünk egynéhány alapvető kérdése, RE 13 (1961)/20–21, 298–301.
Az egyház jelölésére használatos fogalmak nyelvi elemzése és teológiai tartalma, RE 45 (1993)/2, 32–35.

Jelentősebb dékáni jelentések

- Tanintézeteink működéséből – A Debreceni Teológiai Akadémia egy éve, RE 13 (1961)/6, 84–85.
Lelkészképzés a Debreceni Theológiai Akadémia 423-ik évében, RE 13 (1961)/16–17, 247–249.
Hitünk egynéhány alapvető kérdése, RE 13 (1961)/20–21, 298–301.